WIKIPEDIA

Gaeli

Gaeli [ge:li] tai [geili] (gaeliksi *Gàidhlig*) on kelttiläinen kieli, jota vuonna 2001 puhui Skotlannissa äidinkielenään noin 60 000 ihmistä, ennen kaikkea Hebridien saarilla. Gaelin lähimmät sukukielet ovat iiri ja Mansaarella puhuttu manksi. Britannian ulkopuolella gaelia saatetaan joskus erheellisesti nimittää skotiksi tai skotin kieleksi, mutta Skotlannissa kyseistä termiä käytetään täysin eri kielestä, skotin kielestä, joka ei kuulu kelttiläisiin kieliin vaan muistuttaa lähinnä englantia. Nykyisin kaikki gaelin puhujat osaavat englantia tai skottia[5].

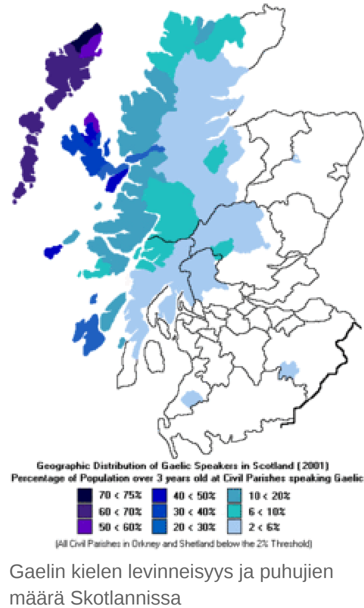
Gaeli	
Oma nimi	Gàidhlig
Tiedot	
Alue	Skotlanti Kanada Yhdysvallat
Virallinen kieli	Skotlanti
Puhujia	58 552 äidinkielenä [1] 92 000 ymmärtäjää[2] (Skotlannissa v. 2001) noin 2 000 Kanadassa[3] 1 610 Yhdysvalloissa
Sija	ei 100 suurimman joukossa
Kirjaimisto	latinalainen
Kielenhuolto	Bòrd na Gàidhlig[4]
Kielitieteellinen luokitus	
Kielikunta	indoeurooppalaiset kielet
Kieliryhmä	kelttiläiset kielet
Kielikoodit	
ISO 639-1	gd
ISO 639-2	gla
ISO 639-3	gla (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=gla)
	Ohje

Sisällysluettelo

Historia

Gaeli on peräisin Dál Riadan heimokuningaskuntaan kuuluneilta irlantilaisilta valloittajilta, jotka hankkivat Ionan luostarin seuduilta itselleen sillanpään ja alkoivat lähetyssaarnaaja Colm Cillen johdolla levittää kristinuskoa Skotlantiin 300-luvulla. Gaeli syrjäytti Skotlannissa aiemmin puhutun myös kelttiläisen kielen, piktin, joka jäi elämään paikkojen nimissä.[6] Gaelin kielen puhujista käytettiin aluksi nimitystä *Scottis*, kunnes 1500-luvulla alettiin käyttää nimitystä *Erse* ('irlantilaiset').

Gaeli ei ole koskaan ollut koko Skotlannin kieli. Se oli kuitenkin Skotlannin kuningaskunnan kansallinen kieli siihen asti, kunnes kuningas Máel Coluim mac Donnchada, joka meni naimisiin englantia äidinkielenään puhuneen prinsessan kanssa, muutti hovinsa kieleksi englannin (tai tarkkaan ottaen alamaan skottienglannin). Tällöin gaeli alkoi vetäytyä ylämaille ja jäi vähemmistökieleksi. Gaeli säilyi kuitenkin melko elinvoimaisena, kunnes sen alamäki alkoi Cullodenin taistelun jälkeen vuonna 1746. Tämän jälkeen alkoivat Ylämaan puhdistukset, jolloin suuri osa gaelia puhuneista muutti joko Skotlannin eteläosiin tai Britannian siirtomaihin.[6]

Gaelin kielen levinneisyys ja puhujien määrä Skotlannissa

Äännerakenne

Gaelin äännerakenne on seuraavanlainen:

Konsonantit

	Labiaalit	Koronaalit		Dorsaalit			Glottaalit
		Dentaalit	Alveolaarit	Palataalit		Velaarit	
Klusiilit	pʰ p	t̪ʰ t̪		tʲʰ tʲ	kʲʰ kʲ	kʰ k	
Frikatiivit	f v	s̪		ʃ	ç ʝ	x ɣ	h
Nasaalit	m	n̪ˠ	n	ɲ			
Approksimantit		l̪ˠ	l	ʎ	j		
Yks.tär. tremulantit			ɾ ɾʲ				
Tremulantit			r rʲ				

Gaelissa esiintyy iirin ja manksin tapaan niin sanottuja leveitä ja kapeita konsonantteja. Kirjoituksessa e- ja i-kirjainten yhteydessä olevat konsonantit äännetään kapeina, a-, o- ja u-kirjainten yhteydessä leveinä.

Vokaalit

	etu	keski	taka	
			pyöreä	lavea
suppea	i		ɯ	u
lähes suppea	ɪ			
puolisuppea	e	ə	ɤ	o
puoliväljä	ɛ			ɔ
lavea	a			

Kaikki vokaalit voivat esiintyä sekä lyhyinä että pitkinä. Kirjoituksessa pitkää vokaalia merkitään graviksella.

Gaelin diftongeja ovat /ei ɤi ai ui iə uə ɛu ɔu au ia/.

Kielinäyte

»Tha gach uile dhuine air a bhreth saor agus co-ionnan ann an urram 's ann an còirichean. Tha iad air am breth le reusan is le cogais agus mar sin bu chòir dhaibh a bhith beò nam measg fhein ann an spiorad bràthaireil.»

Suomeksi:
»Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.»

(YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 1. artikla) [7]

Nykypäivä

Nykyään gaeli on elinvoimainen yksinomaan Hebridien saarilla (gaeliksi *Na h-Eileanan an Iar*) ja osassa Skyen saarta (*An t-Eilean Sgitheanach*). Yhdistyneen kuningaskunnan vuoden 2001 väestönlaskennan mukaan gaelia puhui 58 652 henkilöä, eli noin 1,2 % yli kolmivuotiaasta väestöstä. Vuoden 1991 väestönlaskentaan verrattuna puhujien määrä on pudonnut 7 300 henkilöä eli 11 %. Kielen puhujien osuus kunnissa ei ole missään yli 75 % asukkaista ja muualla kuin Hebrideillä korkeimmat osuudet ovat 25 %. Eniten puhujia suhteessa väkilukuun on Barvasin kunnassa (75 %) Eilean Siarista luoteeseen. Kielen puhujien määrän laskiessa on sitä lukemaan ja kirjoittamaan kykenevien määrä noussut.[8] Gaelin kielen aluetta kutsutaan nimellä Gaidhealtachd.

Kielen piirteet

Gaelin kielen alue on yhtenäinen, joten murteita ei juuri ole syntynyt, lukuun ottamatta mantereenpuoleisia murteita, kuten Nancy Dorianin tutkimaa Itä-Sutherlandin murretta: nämä ovat yleensä jääneet pieniksi, kuihtuviksi kielisaarekkeiksi ja sellaisina sivuun Hebridien gaelin muuttumisesta kirja- ja sivistyskieleksi. Kanadassa Nova Scotian alueella puhutaan gaelin murretta, kanadangaelia, jolla on nykyisin noin 2 000 puhujaa[3].

Kaksikielisiä tienviittoja

Hebridien gaeli on saanut hyvin voimakkaita vaikutteita viikinkien muinaisnorjasta. Siksi nykyinen puhekieli eroaa selvästi käytössä olevan raamatunkäännöksen gaelista, joka perustuu nyt jo kuolleeseen Argyllin murteeseen ja on siksi selvästi lähempänä iiriä kuin merkittävimmät nykyisin puhutut murteet.

Skottigaeli muistuttaa iiriä riittävästi, jotta nämä kaksi kieltä ovat toistensa puhujille suhteellisen ymmärrettäviä. Vielä 1600-luvulla gaeli ja iiri käyttivätkin yhteistä kirjakieltä. Kielioppi on kuitenkin kehittynyt kummallakin puolella omaan suuntaansa. Sanavaraston puolesta skottigaeli on englantilaistuneempi, koska toisin kuin iiri, se ei ole koskaan päässyt valtiollisten normituspyrkimysten piiriin, vaan jäänyt sitä äidinkielenään puhuvien omaksi kansanmurteeksi.

Lähteet

1. Census 2001 Scotland: Gaelic speakers by council area (http://www.cnag.org.uk/munghaidhlig/stats/gspeakcensus01.php) 2001. Comunn na Gàidhlig. Viitattu 4.9.2009.
2. Scotland's Census 2001 – Gaelic Report (http://www.gro-scotland.gov.uk/press/news2005/scotlands-census-2001-gaelic-report.html) 2001. General Register Office for Scotland. Viitattu 4.9.2009.
3. Gaelic in Nova Scotia (http://www.gov.ns.ca/oga/aboutgaelic.asp?lang=en) 11.9.2007. Office of Gaelic Affairs Gaelic Language and Culture of Nova Scotia. Viitattu 4.9.2009.
4. savegaelic.org (http://www.savegaelic.org/gaelic/bord-na-gaidhlig.php) Bòrd na Gàidhlig. Viitattu 3.3.2012.
5. Dunbar, Robert: The ratification by the United Kingdom of the European Charter for Regional or Minority Languages (http://www.ciemen.org/mercator/pdf/WP10-def-ang.pdf) *ciemen.org*. 2003. Viitattu 7.9.2009.
6. Thomas Owen Clancy: History of Gaelic (http://www.gaidhlig.org.uk/about-gaelic/history.html) Bòrd na Gàidhlig. Viitattu 10.5.2010. (englanniksi)
7. Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimisto (https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=gls)

8. Mixed report on Gaelic language (http://news.bbc.co.uk/2/low/uk_news/scotland/4326424.stm) *BBC News*. 10.10.2005. Viitattu 10.5.2010. (englanniksi)

Kelttiläiset kielet
bretoni | gaeli | iiri | korni | kymri | manksi

Auktoriteettitunnisteet	BNE: XX558477 (http://catalogo.bne.es/uhtbin/authoritybrowse.cgi?action=display&authority_id=XX558477) · BNF: cb119601320 (https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb119601320) (data) (https://data.bnf.fr/ark:/12148/cb119601320) · GND: 4120187-5 (https://d-nb.info/gnd/4120187-5) · LCCN: sh85052703 (https://id.loc.gov/authorities/subjects/sh85052703) · SUDOC: 027595153 (https://www.idref.fr/027595153)